

FINAL REPORT

of the

International Commission on the Holocaust in Romania

Presented to Romanian President Ion Iliescu

November 11, 2004
Bucharest, Romania

NOTE: The English text of this Report is currently in preparation for publication.

Legendă:
Roșu = incorrect (se taie)
[Roșu] = propunere de înlocuire

PROPAGANDA ANTISEMITĂ ȘI RETORICA OFICIALĂ DESPRE PRIMEJDIA IUDEO-BOLȘEVISMULUI. EVREII ROMÂNI ȘI COMUNISMUL ÎN PERIOADA 1938-1944

Introducere

„Iudeo-bolșevismul”, una din temele centrale ale ideologiilor de tip fascist, plasează alianța dintre evrei și comuniști la originile mișcării comuniste (revoluției bolșevice), considerându-i pe evrei adevărații inspiratori și principalii responsabili ai subversiunii ordinii publice. Deși este o variantă a unei mai vechi viziuni polițiste a istoriei, complotul „iudeo-masonic” prefigurând-o, teoria complotului iudeo-bolșevic are o mult mai mare răspândire istorică și mai mari implicații politice. În istoria antisemitismului, tema a fost abordată din cel puțin trei unghiuri diferite și complementare : ca formulă epistemologică, structura cognitivă a gândirii preștiințifice („primitive”), hiperdeterministă („cauzalitatea diabolică”, analizată de Léon Poliakov)¹ ; în istoria propriu-zis politică, de studiile privind mișcările socialiste revoluționare, poziția lor față de antisemitism și de problema emancipării evreilor; în istoria socială a comunităților evreiești europene, privind efectele violenței fasciste și staliniste. Constanța diabolizării evreului considerat responsabil pentru orice criză socială indică forța de reproducere a unor stereotipuri arhaice care traversează epocile și limitele explicațiilor științifice neputincioase față de asemenea ficțiuni ideologice. Aceasta justifică o analiză deopotrivă istorică și transistorică, luând în considerare faptul că este vorba de avatarul unei teme mai vechi, care a cunoscut o serie de metamorfoze istorice. Ținând cont de literatura științifică existentă și de particularitățile perioadei 1938-1944 din istoria României, sunt necesare următoarele repere de studiu :

¹ Leon Poliakov, *La causalité diabolique: essai sur l'origine des persecutions*, Paris, Calman-Levy, 1980.

1. Din punct de vedere al istoriei politice, adeziunea unor reprezentanți ai minorității evreiești la mișcarea socialistă și muncitorească a fost una dintre modalitățile de integrare a acestei minorități în viața socială și politică a României și aspirațiilor ei de emancipare. Prin caracterul său multiethnic, non-religios ateu, și internaționalist, mișcarea socialistă se situa în perioada interbelică în avangarda procesului de modernizare a României. Pe de alta parte, militanții de origine evreiască nu reprezentau din punct de vedere politic comunitatea lor de origine, organizată în alte structuri reprezentative, iar originea confesională era lipsită de semnificație într-un partid militant ateu. Suprareprezentarea minorităților etnice în rândurile partidului comunist din acei ani constituia un efect direct al conflictelor de tip naționalist din România interbelică și a politicii de discriminare a minorităților. Este de menționat de asemenea faptul că, deși în general favorabili acordării de drepturi egale evreilor, nici socialiștii, nici comuniștii nu au evitat, în unele situații, preluarea unor stereotipuri antisemite, în special prin reprezentarea caricaturală a capitalismului și a burgheziei (figura simbolică a cămătarului evreu). Critica plutocrației internaționale a putut constitui un fond cultural comun pe a cărui bază s-au apropiat pozițiile naționaliste și socialiste, constituind una din rădăcinile istorice ale fascismului, național-socialismului și, în România, a național-comunismului lui Ceaușescu.

2. Din punctul de vedere al istoriei ideilor politice, teoriile privind existența unui complot mondial evreiesc (între care se înscrie și tema „iudeo-bolșevismului”) sunt produsul unei reprezentări diabolice a istoriei², rezultatul laicizării superstițiilor religioase (Karl Popper). „Cauzalitatea diabolică” este un hiperdeterminism specific formelor de sociologie spontană, care atribuie în mod sistematic unui grup sau unor indivizi anume puterea de a provoca evenimente malefice, deoarece acestea le-ar fi profitabile. „Cauzalitatea diabolică” (Leon Poliakov), specifică „mentalității primitive” (Lévy-Bruhl), mai degrabă preștiințifică decât prelogică (Leon Brunschvicg), demonstrează perpetuarea unor forme de gândire mistică în societatea modernă, ori unele manifestări de regresivitate intelectuală în societățile de tip sovietic³. O distincție necesară este de făcut aici între capacitatea de reproducere a unor asemenea superstiții în orice societate și

² Printre exemple poate fi citată și teza „teroarei istoriei” la Mircea Eliade.

³ cf. Leszek Kolakowski ori Alexandre Zinoviev, citați de asemenea de Poliakov.

instrumentalizarea politică în construcții ideologice cu efecte criminale de genul „iudeo-bolșevismului”.

3. Un argument major împotriva tezei complotului iudeo-bolșevic al evreilor este istoria socială profund neviolentă a comunităților evreiești europene de până la Holocaust. Contrar tezelor antisemite, atașamentul general al evreilor față de regimurile de tip democratic-burgheze se baza pe un dublu proces istoric, de asimilare și de mobilitate socială. Adeziunea la ideologiile salvării revoluționare era în realitate statistic neglijabilă și un efect direct al ascensiunii naționalismului politic antisemit începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea⁴. Absența unei „morale a dominației”, nerecunoașterea legitimității practicilor violente, și în special a violenței fizice, caracterizau habitusul istoric al evreilor. Raportul evreilor față de violența care a dat naștere „mentalității fascist-staliniste” din anii 1930-1940 era, în Europa Centrală, a fost unul extrem de redus în comparație cu cel al altor comunități etno-religioase. Acest fapt este demonstrat statistic de o serie de indicatori: raporturile socio-economice, pedagogice, relațiile de statut, raporturile intercomunitare, de vecinătate sau familiale, viața sexuală maritală și extramaritală, formele de sociabilitate (între care raportul față de alcool și alcoolismul), etc. Ansamblul acestor factori constituia o formă de cenzură colectivă care limita manifestările violente în rândul comunității evreiești. Cultura tradițională nonviolentă a evreilor se datora de asemenea, în buna parte, excluderii lor pentru o perioadă istorică îndelungată de la instrucția militară, imposibilitatea unei cariere militare însemnând concomitent excluderea evreilor de la exercițiul ritualic al violenței familiar celorlalte grupuri etno-religioase europene.

Iată cum descrie sociologul francez Victor Karady, pe baza unei investigații aprofundate, viața evreilor din Ungaria, în prima jumătate a secolului XX, asemănătoare în multe privințe cu cea a evreilor din România. “Dacă crimele și delictele împotriva statului erau destul de rare, agresiunile împotriva persoanelor sunt încă și mai reduse în rândurile populației respective. Autorii de delictे printre evrei sunt cu atât mai puțini, cu cât violența acestor delictे are un grad mai înalt. Această cenzurare a agresivității privește deopotrivă daunele fizice (incendii) sau însușirea bunurilor prin efracție (furt,

⁴ A se vedea, de exemplu, Victor Karady, „Les Juifs et la violence stalinienne”, în *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 120, décembre 1997, pp. 3-31.

spargere) care afectează bunurile altora. Înclinația de a se abține de la violențele fizice de orice fel pare deci confirmată la modul general. Singura excepție importantă o constituie duelul, care ține de codul de onoare al elitelor, aparținând sau fiind asimilate vechii nobilimi, însă reprimat de către Codul penal. Este îndreptățit să se vadă în suprareprezentarea considerabilă a evreilor printre participanții la dueluri excepția care confirmă regula (...) Pe scurt, acțiunile violente nu reprezintă decât a cincea parte (20,3%) din totalul infracțiunilor comise de evrei, față de o proporție mai mult decât dublă, depășind două cincimi (42,1%) la non-evrei. (...) Judecata aceasta se poate găsi într-o varietate de expresii în toată presa timpului. În această ordine de idei, am evocat deja morala familială (și, ca ipoteză, educația școlară), raportul față de stat, față de sexualitate, de ocupațiile din timpul liber, etc., domenii în care s-a putut vedea că iudaismul asimilat din perioada vechiului regim maghiar (de până la război - n.n.) dă dovadă de o mai bună stăpânire a agresivității și a pulsionilor corelative renunțării la folosirea forței fizice”⁵.

În aceste condiții, violența masivă exercitată împotriva evreilor în special în anii războiului, experiența Holocaustului au produs mutații profunde de tip identitar în rândul supraviețuitorilor. Ele au condus la ruperea unui pact moral cu vechea societate și la adoptarea de strategii radicale, în direcția dezasimilării sioniste și, într-o mai mică măsură și pentru o durată mai scurtă, a asimilării politice socialiste. În România, strategia dezasimilării a fost majoritară după 1944, consecință a mutațiilor produse de Holocaust mai întâi, a politicii de asimilare forțată și a discriminărilor naționaliste ulterior.

”Iudeo-bolșevismul” în presa din timpul războiului

1. **Un singur discurs.** Ceea ce se impune celui ce parcurge presa românească din perioada 1 ianuarie 1938 – 23 august 1944 este, mai întâi, *monotonia ideologică*: ziarele și mai toate revistele aceluși timp au, cel puțin atunci când abordează chestiunile politice interne și internaționale, aceeași opinie, aceeași viziune, aceleași credințe. Pluralitatea de voci, chiar dacă inegale, care caracteriza perioada anterioară se estompează o dată cu începutul anului 1938, pentru a fi curând complet înlocuită de o voce unică. Este vocea,

⁵ Victor Karady, art. cit., p. 19-20.

se înțelege deja, a regimului politic: a guvernului Goga mai întâi, a regimului de dictatură regală apoi, a guvernelor Ion Antonescu în cele din urmă.

Interzicerea de către guvernul Goga, îndată după instaurarea sa, a ziarelor democratice din Săringar – «Adevărul», «Dimineața» și «Lupta» – anunță că de acum înainte presa are un alt regim, că ea este pusă sub controlul cenzurii. Când, mai târziu, în iunie 1940, regele Carol al II-lea transformă Frontul Renașterii Naționale în Partidul Națiunii, noua organizație politică fiind definită – cu vizibilă mândrie – „partid unic și totalitar”, un decret-lege emis cu această ocazie criminalizează explicit „faptul de a propovădui prin viu grai sau prin scris schimbarea organizării politice a Țării așa cum este ea stabilită prin Decretul Lege de înființare a «Partidului Națiunii»”⁶. Nichifor Crainic avea să „desăvârșească” ceea ce fusese început de guvernul național-creștin, cum singur o spune: „Un splendid act de dreptate românească a săvârșit Octavian Goga când, în 1938, a suprimat «Adevărul», «Dimineața» și «Lupta». Restul abia în 1940 l-am putut duce la capăt eu când, în calitate de ministru al Propagandei, am stârpit toate cotidienele și publicațiile săptămânale și lunare, evreiești din România. Dreptul sfânt de-a vorbi în numele românismului aparține exclusiv Românilor. Noi putem vorbi în numele străinilor de-aici, fiindcă suntem stăpânii acestui pământ”⁷. Iar în 1942, Mihai Antonescu, într-un bilanț triumfalist al guvernării Ion Antonescu, consacră un capitol special „Propagandei Naționale”, prilej de a oferi date statistice privind acțiunile punitive ale regimului la adresa libertății cuvântului: „Acțiunea de românizare sănătoasă a presei a dus la suspendarea a 30 de ziare fără valoare, din care 12 cotidiene și 18 periodice; 4 străine și 26 românești; la suprimarea a 171 de mici ziare nefolositoare, suprimându-se publicațiile

⁶ „Transformarea Frontului Renașterii Naționale în «Partidul Națiunii»”, *Universul*, anul al 57-lea, nr. 170, 23 iunie 1940, p. 1.

⁷ Nichifor Crainic, „După douăzeci de ani”, *Gândirea*, anul XX, nr. 10, decembrie 1941, p. 515. Nu numai ministrul Propagandei Naționale era partizanul cenzurii, considerând-o un factor al sănătății spirituale a națiunii, ci și oameni de cultură cu greutate în epocă. Ion Al. Brătescu-Voinești, de pildă, pleda pentru „necesitatea existenței și în timp de pace a unei instituții, care să nu mai îngăduie, ca în trecut, oricui să se erijeze în fabricant de opinie publică”, motiv de a concepe „un plan de reorganizare a serviciului cenzurii” și a-l înainta Conducătorului Statului ... V. Ion Al. Brătescu-Voinești „Am văzut pe Mareșalul”, *Curentul*, anul XVI, nr. 5408, 8 martie 1943, pp. 1, 5.

obscene și risipa neîngăduită a publicațiilor.”⁸ În locul acestora, Ministerul Propagandei înființează propriile sale publicații – «Cuvântul Mareșalului către săteni», «Basarabia», «Bucovina», «Transnistria», «Argeșul», «Pentru Jertfitori», «Dacia Traiană», «Soldatul», «Der Soldat», «Il Soldato» –, unde, se-nțelege, servitutea e totală.

Discursul politic unic nu se aude însă doar în aceste medii oficiale, ci și în ziarele și revistele aparent independente, în fapt oficioase, cu răspândire națională și definitorii pentru epocă: «Curentul», «Viața», «Universul», «Gândirea», «Convorbiri literare», «Vremea (Războiului)», chiar în «Revista Fundațiilor Regale», ș.a.m.d., pentru a nu le mai aminti pe cele precum «Porunca Vremii» sau «Sfarmă Piatră», ale căror vederi extremiste erau demult de notorietate. Laitmotivul acestui discurs multiplicat în toată presa românească a epocii poate fi rezumat în două cuvinte: anti-democratismul și pro-totalitarismul. Ideea care cucerea spiritele atunci era aceea – cum o formula Pamfil Șeicaru, directorul și patronul importantului ziar «Curentul» – că „*democrația este lichidată* (subl. aut.)”⁹, că o altă ordine politică, opusă, de genul fascismului sau național-socialismului¹⁰, îi ia locul, că această schimbare ține de sensul istoriei și că ea este, și din punct de vedere românesc, dezirabilă, chiar imperativă. Asemenea premise duceau inevitabil spre cultul figurilor europene care întruchipau, prin politica lor, „noua direcție” a istoriei: Adolf Hitler, Mussolini, Salazar, Ion Antonescu ș.a.m.d.. Presa românească a timpului este plină nu numai de ditirambi la adresa acestora¹¹, dar și de punctele lor de

⁸ *** „Doi ani de guvernare a Mareșalului Antonescu. Expozeul d-lui prof. Mihai Antonescu la radio”, *Viața*, anul II, nr. 501, 10 septembrie 1942, p. 7.

⁹ Pamfil Șeicaru, „Stat totalitar”, *Curentul*, anul XIII, nr. 4458, 11 iulie 1940, p. 1. A se vedea, pentru a da alte exemple, luate absolut la întâmplare: Vasile Netea, „Stat și Națiune”, *Vremea Războiului*, anul XIV, nr. 646, 3 mai 1942, p. 1; Nichifor Crainic, „Aliații lui Hitler”, *Gândirea*, anul XX, nr. 7, septembrie 1941, pp. 337-340.

¹⁰ Iată două editoriale din «Viața» grăitoare prin chiar titlurile lor: Leonida C. Pop, „Național-socialismul – axă de purificare a Europei”, *Viața*, nr. 77, anul I, 17 iunie 1941, p. 1; Mircea Pop, „Actualitatea fascismului”, *Viața*, anul I, nr. 214, 2 noiembrie 1941, p. 1.

¹¹ Este imposibil de inventariat articolele de acest gen. Câteva exemple lămuritoare prin chiar titlurile lor: „Adolf Hitler, sinteză a veacurilor”, *Viața*, nr. 24, anul I, 24 aprilie 1941, p. 5; Ion Băleanu, „Adolf Hitler, omul providențial al Europei”, *Viața*, nr. 22, anul I, 20 aprilie 1941, p. 6. Chiar și reviste mai sobre, sub semnături prestigioase, practică acest cult – v., de pildă, articolul lui C. Rădulescu-Motru, „Mareșalul Ion Antonescu” (*Revista Fundațiilor Regale*, anul VIII, nr. 8-9, august-septembrie 1941, pp. 243-248), în care „Conducătorul” este văzut ca salvatorul României.

vedere, de cuvântările și articolele lor, sau ale celor care-i secondau – Goebbels, Alfred Rosenberg, von Ribbentrop, Manfred von Killinger, contele Ciano etc. etc. –, reproduse adesea integral ori generos rezumate, mereu superlativ apreciate.

2. De la ”iudeo-democrație” la ”iudeo-comunism/iudeo-bolșevism”. În exercițiul de demonizare a democrației, un argument deseori folosit era acela că această ordine politică înseamnă în esență „înscăunarea dominației străinilor, a jidanilor”¹², cum o spunea într-o conferință Traian Brăileanu, ministrul Educației Naționale, Cultelor și Artelor în guvernul „național-legionar”. Asortată frecvent cu teza „iudeo-masoneriei”¹³ sau cu cea a „plutocrației”¹⁴, noțiunea de democrație astfel rezultată apărea, în opinia acestor critici, ca fiind eminentamente evreiască sau ca servind exclusiv evreimea. În acest mod gândea, bunăoară, și Nichifor Crainic: „Dacă până mai ieri revendicările naționalismului românesc se lichidau în tragedie, faptul se datora puterii internaționale iudaice, grefate pe democrațiile occidentale, care exercitau o adevărată teroare asupra guvernelor țării. Eram, în chip învăluit, vasalii acestei *iudeo-democrații*, iar naționalismul românesc nimic nu putea realiza dincolo de voința ei”¹⁵ [sublinierea noastră].

Democrațiile occidentale care supraviețuiau erau prezentate la fel, ca fiind infiltrate și controlate de elementul evreiesc. Administrația prezidențială americană era descrisă ca fiind o marionetă aflată în mâinile evreilor¹⁶, ca și guvernul britanic condus de Winston Churchill¹⁷.

¹² V. „Problema elitelor în Statul legionar. Conferința d-lui prof. Traian Brăileanu, ministrul educației naționale, cultelor și artelor”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4640, 13 ianuarie 1941, p. 3.

¹³ Două exemple la întâmplare: General Băgulescu, „Caracatița iudeo-masonică”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4648, 21 ianuarie 1941, p. 6; „Declarațiile d-lui prof. Ion Zelea Codreanu făcute presei”, *Curentul*, anul XIII, nr. 4525, 16 septembrie 1940, p. 5.

¹⁴ Un exemplu la fel de întâmplător: articolul (anonim) „Între plutocrație și comunism”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4839, 6 august 1941, p. 3.

¹⁵ „Importanța decretului-lege pentru exproprierea imobilelor urbane ale evreilor. Declarațiile făcute presei de către d. Nichifor Crainic, ministrul propagandei”, *Viața*, nr. 3, anul I, 2 aprilie 1941, p. 7.

¹⁶ Vezi, de pildă, articolul „«Prietenii» lui Roosevelt. Un reportaj de cifre și nume extrem de clare și nu mai puțin semnificative”, *Viața*, anul I, nr. 262, 20 decembrie 1941, p. 7. Textele care susțin asemenea puncte de vedere sunt extrem de abundente. Uneori ele sunt preluate din presa germană („Puterea reală în Statele Unite va fi acaparată de evrei. Evreul Bernard Baruch...”, *Viața*, anul II, nr. 508, 17 septembrie 1942, p. 8) sau din cea italiană (Virginio Gayda, „Internaționalismul american nu este altceva decât un asalt

În optica multor publicații românești, spiritul european originar al Marii Britanii fusese astfel pervertit de influența unui spirit non-european: „Războiul intercontinental de azi va avea de ales între spiritul european (întruchipat de Hitler, n.n.) și cel anglo-saxon pe care tot Europa l-a creat, dar pe care iudaismul l-a deformat. Victoria, ca în toate veacurile de altfel, nu poate fi decât de partea Europei, care reprezintă aristocrația spiritului.”¹⁸

Presa românească a epocii este invadată, mai ales după iunie 1941, de retorica, zgomotoasă și mașinală, a Axei ca „apărătoare a Europei”, în care se întâlnesc la tot pasul sintagme ca „războiul sfânt”, „cruciada” „biruința Crucii”, etc., acestea fiind considerate definitorii pentru „spiritul european” și pentru noțiunea de „Europa”¹⁹. „Rolul hotărâtor pe care îl joacă România în istoria bătrânului continent”²⁰ devine o temă obsedantă a ziarelor și revistelor²¹. Discursul public era puternic saturat de credințe jertfelnic-triumfaliste, eroizante, totul creionând o mitologie salvaționistă a războiului purtat de Germania și aliații săi.

Momentul încheierii alianței dintre Marea Britanie și Statele Unite, pe de o parte, și Uniunea Sovietică, pe de altă parte, este, privind retrospectiv, momentul-cheie în care „iudeo-democrația” virează brusc spre „iudeo-comunism”. Alianța militară este explicată de presa românească prin reliefarea maniacală a ceea ce au „comun” cele două lumi: elementul evreiesc. În Anglia „s-a întronat definitiv lucrarea diavolească a jidanilor

disperat al iudaismului” [editorial, pus sub titlul „Teze italiene”], *Curentul*, anul XIV, nr. 4755, 12 mai 1941, p. 1).

¹⁷ Ștefan Ionescu, „Yankeii, lorzii și evreii...”, *Viața*, anul I, nr. 259-260, 18 decembrie 1941, pp. 1, 3.

¹⁸ *Ibid.*, p. 3.

¹⁹ Un exemplu întâmplător: *** „România, apărătoarea Europei”, *Curentul*, anul XVI, nr. 5354, 1 ianuarie 1943, p. 1.

²⁰ Romulus Dianu, „Înțelegerea”, *Curentul*, anul XVI, nr. 5358, 17 ianuarie 1943, p. 1.

²¹ Nu numai «Curentul», dar și directorul său excelează în a prezenta războiul României împotriva Uniunii Sovietice în această lumină. „La Stalingrad – conchidea el autist într-un editorial, în flagrant dezacord cu realitatea de pe front – germanii și românii reprezintă tradiția milenară a onoarei militare ce a schimbat istoria Europei” (Pamfil Șeicaru, „Profetului de la Stalingrad”, *Curentul*, anul XVI, nr. 5374, 2 februarie 1943, p. 1). Directorul «Curentului» se arăta astfel consecvent, căci demult considera că România îndeplinește o „misiune europeană” prin acest război (v., de exemplu, Pamfil Șeicaru, „Misiunea noastră europeană: fața la Est”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4856, 23 august 1941, p. 1).

introduși în cetate ca s-o năruiască. [...] Patria lui Carlyle, apologetul eroismului, a devenit o junglă stăpânită total de hoardele fără suflet ale iudeo-masoneriei comuniste”²².

Glisarea de la o atitudine la cealaltă era însă mai veche în cultura politică românească, manifestându-se frecvent în anii '30, astfel că bascularea bruscă și cvasi-generalizată din timpul războiului avea deja terenul pregătit. Tudor Teodorescu-Braniște, un remarcabil ziarist democrat, observa, chiar în ultimul număr care a mai putut apărea al ziarului «Adevărul», această suprapunere dintre democrație și comunism cu care operau deja spiritele extremiste devenite tot mai ofensive: „Dacă o bună parte din opinia publică este azi în rătăcire și repudiază ideea de libertate, ca să îmbrățișeze principiul dictaturii, nu este vina opiniei publice, ci a celor care au contribuit la rătăcirea ei. Să nu se uite că ani de zile, democrații sinceri, moderați au fost etichetați ca «bolșevici», deși chiar și cei care le aplicau eticheta știau foarte bine că au în fața lor oameni profund atașați ideii de libertate și legalitate, în cadrul actualului regim monarhic-constituțional. În felul acesta, s-a căutat compromiterea și înăbușirea oricărei inițiative de reală și chibzuită democrație.”²³ Democrația și comunismul apăreau astfel, în viziunea multora, ca strâns înrudite, organic legate între ele: comunismul n-ar fi (fost) altceva decât ipostaza esențializată și/sau radicalizată a democrației.

Alianța militară dintre anglo-americieni și sovietici a fost interpretată ca o probă irefutabilă și zdrobitoare a asemănării de fond dintre democrație și comunism. În ciuda unor neînțelegeri pasagere dintre cele două ordini politice, a deosebirilor lor de formă, recunoscute câteodată chiar de cei care subliniau similitudinile de „esență”, ambele ordini politice sunt prezentate tot mai stăruitor – o dată cu începutul anilor '40 – ca fiind opera aceluiași autor (iudaismul) și ca având același scop (dominația iudaică), funciar ostil Europei. Punctul de vedere oficial nazist – bazat pe ceea ce Hitler numea „complotul iudeo-bolșevic” și „complotul între evrei și democrați, bolșevici și reacționari”²⁴

²² Theo Maiorescu, „Neomenie engleză... sau isterie iudaică”, *Viața*, anul II, nr. 530, 9 octombrie 1942, p. 3.

²³ Tudor Teodorescu-Braniște, „Criza democrației”, *Adevărul*, anul 51, nr. 16.539, joi 30 decembrie 1937, p. 1.

²⁴ „A început războiul de salvare a țărilor din ghiarele bolșevismului. Textul integral al proclamației Fuiererului adresată poporului german”, *Viața*, nr. 85, anul I, 25 iunie 1941, p. 1. A se vedea de asemenea discursul lui Hitler intitulat „Jidanul internațional, Anglia și

împotriva națiunii germane – găsea astfel receptivitate și susținere în publicațiile românești care mai puteau apărea.

3. Teza ”iudeo-bolșevismului”. Dacă teza „iudeo-democrației” era afirmată cu oarece economie în presa românească a timpului, cea a „iudeo-comunismului” se dezvoltă cu mult mai multă vigoare și devine mult mai vizibilă, chiar dacă cele două noțiuni rămân interschimbabile în multe contexte²⁵.

Ultimatumul sovietic din iunie 1940, soldat cu pierderile teritoriale știute, și, un an mai târziu, intrarea României în război alături de Axă împotriva Uniunii Sovietice au fost momentele care au adus o bruscă intensificare și lățire a prezenței stereotipului „iudeo-bolșevic” în presa scrisă românească. Dacă reprezentarea evreimii ca infidelă și trădătoare în raport cu statul român avea deja vechime, măsurile punitive începute în ianuarie 1938 fiind astfel justificate, de-acum, după pierderile teritoriale din 1940, percepția mediatică – derivată din cea oficială – a minorității evreiești cunoaște o nouă simplificare: propensiunea spre comunism este considerată definitorie pentru evrei. În discursul jurnalistic este adesea insinuată o legătură irezistibilă între Uniunea Sovietică și evreii din interiorul statului român, îndeosebi cei din Moldova, în consonanță cu ceea ce credeau autoritățile românești.

Și aceasta pentru că multe cercuri mediatice considerau că regimul sovietic este o operă prin excelență evreiască. Teza potrivit căreia revoluția bolșevică din 1917 a avut la comanda sa evrei cunoaște formulări dintre cele mai tranșante: „Revoluția bolșevică a fost pregătită de Lenin și de jidanii: Trotzky, Zinoviev, Kamenev, Uritzky. (...) Toate aceste numiri rusificate ascund pe acelea de: Bronstein, Radomirsky, Apfelbaum. (...) Întrunirea clandestină din 10 octombrie 1917, cu prilejul căreia s-a hotărât revoluția armată, cuprindea *șapte jidani*, cinci ruși (dintre cari trei căsătoriți cu jidance) și un polonez”²⁶ [sublinierea autorului]; toate acestea sunt apreciate ca fiind „cea mai mare

Rusia sovietelor” (*Viața*, anul I, nr. 225, 13 noiembrie 1941, p. 5), unde apar expresii ca „iudeo-bolșevism”, „anglo-jidovimea” etc.

²⁵ Romulus Dianu, „Capitalismul englez se bizuie pe bolșevism!...”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4798, 26 iunie 1941, p. 1

²⁶ A. Pomescu, „Cea mai mare îndrăzneală a lui Israel”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4837, 4 august 1941, p. 2.

îndrăzneală judaică a tuturor timpurilor”²⁷. Regimul instaurat astfel nu putea însemna decât o dominație evreiască: faptul, de exemplu că „fiorosul Stalin, avea drept sfătuitor pe evreul Kaganovici [devenea] bună cheazășie pentru orientarea Kominternului”²⁸. În Uniunea Sovietică – susținea însuși Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, în 1942 – „intelectualii sunt sclavi, țărani sunt pietre, iar evreii stăpâni.”²⁹. Nici Nichifor Crainic, al cărui cuvânt deopotrivă politic și jurnalistic atârna greu în epocă, nu se sfiia să vorbească de „iudeo-ruși” și de „Rusia iudeo-bolșevică”³⁰, elementul evreiesc fiind găsit vinovat de pierderea Basarabiei și a Bucovinei. Acum nu numai cotidienele invocă „iudeo-bolșevismul” atunci când se referă la Uniunea Sovietică, ci și periodice culturale cu cel mai respectabil trecut. Revista «Convorbiri literare», de pildă, se înscrie și ea în același cor general, utilizând în editorialele sale expresii precum „bolșevismul iudeo-comunist al republicilor sovietice”, sau „evreul bolșevic Bela Kun”³¹; chiar redactorul ei șef, I.E. Torouțiu, vorbește de „apocaliptica încleștare dintre supra-statul iudeo-bolșevic și popoarele civilizate ale Europei, în cruciadă”³². O asemenea teză, se-nțelege, nu avea cum să lipsească din periodicele tradițional extremiste, precum «Sfarmă Piatră» sau «Porunca Vremii»³³.

²⁷ Idem. Teza că revoluția comunistă a însemnat impunerea „dominației iudaice” este abundentă în presa românească a epocii; un alt exemplu, luat la întâmplare: Cătălin Ropală, „Încercare de a pătrunde sensul revoluției comuniste”, *Viața*, anul I, nr. 270, 30 decembrie 1941, p. 5.

²⁸ Alex. Hodoș, „Războiul pe care Israel îl va pierde”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4833, 31 iulie 1941, p. 1.

²⁹ *** „Două concepții”, *Universul*, Anul al 59-lea, nr. 181, 6 iulie 1942, p. 3.

³⁰ Nichifor Crainic, „Aliații lui Hitler”, *Gândirea*, anul XX, nr. 7, septembrie 1941, p. 337.

³¹ *** „Pentru un nou răsărit”, *Convorbiri literare*, anul LXXIV, nr. 7, iulie 1941, p. 709. Interesant este că intervenția românească în Ungaria la sfârșitul primului război mondial – cu reprimarea mișcării comuniste conduse de Bella Kun – este acum apreciată de multe publicații românești ca un fel de act protocronic în lupta împotriva „iudeo-bolșevismului”. Un exemplu în acest sens: Horia I. Ursu, „Rolul poporului român în apărarea Europei”, *Vremea Războiului*, anul XIV, nr. 640, 8 martie 1942, pp. 1, 14.

³² I. E. Torouțiu, „Suflete închiriate”, *Convorbiri literare*, anul LXXIV, nr. 8-10, august-octombrie 1941, p. 949.

³³ Un exemplu: [Serviciul Mondial], „Alianța judaismului cu bolșevismul”, *Porunca Vremii*, anul XI, nr. 2299, 9 august 1942, pp. 1, 3.

Pe scurt, reprezentarea mediatică, modelată mereu propagandistic, instituie frecvent un semn de egalitate între „evreu” și „comunist” sau „bolșevic”, operație pe care nimeni nu o pune în vreun fel la îndoială.

În aceste condiții, atracția evreilor români pentru statul sovietic, îndată după ce acesta se extinde până la Prut, devine un fel de laitmotiv în presa timpului. Ziarul «Curentul» găzduia în iulie 1940 „reportaje” de la noua graniță româno-sovietică în care era descris un exod neconținut de evrei români spre Basarabia tocmai devenită sovietică: „Este interesant de relevat, că cei mai mulți care pleacă dincolo de Prut sunt evrei, fără deosebire de rang social sau de vechime în țară. Am putut vedea pe str. Portului lungi coloane de căruțe pline cu geamantane de lux, cufere ticsite cu hăinărie fină, lucruri scumpe etc., iar alături sau în urma lor, grupuri de evrei ce păreau după îmbrăcăminte oameni de cultură și situație.”³⁴ Autorul nu utilizează termenul de „iudeo-bolșevici” sau „iudeo-comuniști” pentru a-i desemna pe pibegii în cauză, dar e animat de convingerea că ceva irezistibil îi atrage pe evrei spre lumea sovietică, ceva irațional, himeric, propriu spiritului lor.

Idea că evreimea basarabeană și bucovineană în ansamblul ei a jubilat la anexarea de către Moscova a celor două regiuni, dezvoltându-și astfel sentimentele antiromânești și pro-sovietice, cunoaște o varietate de expresii, de la aserțiunea abruptă și nechestionabilă la prezentarea de „dovezi” considerate irefutabile. Un articol din «Viața» (director: Liviu Rebreanu) consacrat problemelor demografice ale Chișinăului, bazat chipurile pe date statistice inatacabile (furnizate însă de autoritățile române), susținea următoarele în noiembrie 1941: „Când anul trecut Rusia sovietică a cucerit Basarabia, orașul Chișinău avea 120.000 de locuitori. Cum pentru evreii din România, raiul bolșevic constituie un mare punct de atracție, foarte mulți evrei au trecut în Basarabia; așa că sub dominație bolșevică Chișinăul ajunsese să aibă aproape un milion de locuitori. După pârjolul aruncat de bolșevici în retragerea lor, asupra capitalei Basarabiei, n-au mai rămas în Chișinău decât 38.000 de locuitori. Atâția s-au găsit la numărătoarea făcută de administrația românească.”³⁵

³⁴ *** „Exodul evreiesc din portul Galați continuă”, *Curentul*, anul XIII, nr. 4470, 23 iulie 1940, p. 1.

³⁵ *** „Populația actuală a Chișinăului”, *Viața*, anul I, nr. 225, 13 noiembrie 1941, p. 1.

În aceeași ordine de idei, ziarul «Universul» (director și proprietar: Stelian Popescu) publică, de pildă, fotografii reprezentând persoane exprimându-și bucuria, având sub ele mențiunea: „Manifestările iudeo-comuniștilor la Chișinău pentru răpirea Basarabiei și Bucovinei de Nord de către bestiile roșii”. În comentariul care însoțește fotografiile se precizează încă o dată: „Mutrele hidoase din fotografii sunt ale evreilor din Chișinău”. Deși în imaginile respective nu apare nici un indiciu, cât de mic, care să susțină o asemenea identificare, certitudinea autorului nu cunoaște nici o fisură, finalul articolului instituindu-se într-un îndemn punitiv: „Recunoaștem munca grea a autorităților noastre la identificarea aceluia care ne-au fost dușmani și asasini. Dar, odată identificați și dovediți că au participat la neîntrecutele și feroasele orori, nici o milă.”³⁶

„Nici o milă” devenise demult motto-ul subînțeleș al singurului discurs politic și jurnalistic ce se putea auzi în spațiul românesc. Începute de guvernul Goga, legile și măsurile antievreiești se succedau de-atunci neconținut, înlăturând pe rând drepturi politice și civile elementare, presa aprobându-le de fiecare dată, când explicit, prin comentarii proprii³⁷, când implicit, prin popularizare³⁸. Într-un asemenea climat politic și

³⁶ Elefterie Negel, „Bucuria evreimii la răpirea Basarabiei”, *Universul*, anul al 58-lea, nr. 213, 9 august 1941, p. 7.

³⁷ Pamfil Șeicaru, de pildă, comentând legea revizuirii cetățeniei edictată de guvernul Goga, se întrece în superlative: „Un act de o hotărâtoare importanță politică, o mărturisire de credință naționalistă, un gaj de sinceritate dat țării [...] Revine guvernului Octavian Goga meritul de a fi dat mare satisfacție sensibilității românești prin hotărârea de revizuire a tuturor încetățenirilor, – spre a elimina din cuprinsul drepturilor politice pe toți strecurații prin fraudă, pe toți beneficiarii scăderilor morale ale unei administrații de Stat. [...] Un act de reconfortantă afirmare a suveranității noastre [...], o cheazășie de viitor, o animare a celor mai drepte așteptări.” V. Pamfil Șeicaru, „O cheazășie a sincerității”, *Curentul*, anul XI, nr. 3580, 20 ianuarie 1938, pp. 1, 2.

³⁸ Presa românească a epocii își asumă mereu un rol ancilar în raport cu politicile antisemite ale regimurilor din perioada 1938-1944. Legile și măsurile administrative antievreiești sunt ritmic popularizate și sprijinite de ea: legile de revizuire a cetățeniei (ex.: Isaia Tolan, „Revizuirea încetățenirilor”, *Curentul*, anul XI, nr. 3581, 21 ianuarie 1938, p. 7), „Decretul-lege pentru oprirea căsătoriilor între românii de sânge și evrei” și „Decretul-lege privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România” (*Curentul*, anul XIII, nr. 4483, 11 august 1940, p. 4), radierea avocaților evrei din barouri sau a funcționarilor evrei din serviciile CFR, eliminarea evreilor din instituțiile de cultură (***) „Eliminarea evreilor din teatre și orice formațiuni artistice. Decizia Ministerului Cultelor și Artelor”, *Curentul*, anul XIII, nr. 4520, 11 septembrie 1940, p. 1) sau din sistemul național de învățământ (Lorin Popescu, „107 zile de muncă în câmpul școlii, al bisericii și al artelor”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4630, 1 ianuarie 1941, p. 9), exproprierea bunurilor

social, actele antievreiești – chiar dacă erau comise în afara legalității stabilite, căzând direct sub incidența codului penal – se bucurau de un fel de legitimitate și, pe cale de consecință, de o impunitate subînțeleasă. Pogromul săvârșit de legionari în cartierele Văcărești și Dudești din Capitală în ianuarie 1941 se preleva de acest tip de „dezlegare”. Faptul se poate constata urmărind presa aceluși moment, care, abia după aproape trei săptămâni de la rebeliune, dă în sfârșit știrea că jafuri, devastări, incendieri, omoruri s-au înregistrat „atât asupra locuitorilor români nevinovați cât mai cu seamă în cartierele evreiești Dudești și Văcărești, unde s-au executat adevărate pogromuri”³⁹. Un comunicat oficial dat publicității tot atunci – anunțând că s-au înregistrat 236 de morți, din care 118 evrei – se încheie cu o propoziție care sugerează o circumstanță atenuantă pentru cei ce-au comis acest act: „Mai mult de jumătate din numărul celor căzuți îl formează comuniștii recrutați dintre muncitori, meseriași, funcționari comerciali, șoferi, ucenici, etc.”⁴⁰ Cu alte cuvinte, își meritau într-un fel soarta...

rurale și urbane ale evreilor („Importanța decretului-lege pentru exproprierea imobilelor urbane ale evreilor. Declarațiile făcute presei de către d. Nichifor Crainic, ministrul propagandei”, *Viața*, nr. 3, anul I, 2 aprilie 1941, p. 7), decretul-lege care institua obligativitatea „muncii în folos obștesc” a evreilor („Toți evreii din Capitală sunt obligați să presteze muncă în folos obștesc”, *Universul*, anul al 58-lea, nr. 217, 13 august 1941, p. 3), înființarea «Centralei Evreilor din România» (***) „Spre rezolvarea problemei evreilor în România”, *Viața*, anul I, nr. 264, 22 decembrie 1941, pp. 1,3), noul statut al medicilor evrei (***) „Organizarea și funcționarea Colegiului medicilor”, *Universul*, Anul al 60-lea, nr. 270, 3 octombrie 1943, p. 7), confiscarea aparatelor de radio ale evreilor (Alex. Hodoș, „Israel într-o nouă robie...”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4871, 7 septembrie 1941, pp. 1, 7), taxele militare impuse evreilor (***) „Evreii care locuiesc în străinătate vor plăti înzecitul taxelor militare”, *Viața*, anul I, nr. 215, 3 noiembrie 1941, p. 3), legea „camuflării intereselor evreiești” (***) „Numele persoanelor care au camuflat interesele evreiești”, *Viața*, anul II, nr. 492, 6 septembrie 1942, p. 5), majorarea prețului pâinii pentru evrei (*Porunca Vremii*, anul XI, nr. 2307, 20 august 1942, p. p. 3) etc. etc. De asemenea, ziarele românești informează constant, pe larg și simpatetic despre măsurile antisemite luate de alte țări, voind astfel să demonstreze că ceea ce se petrecea în România era congruent cu ceea ce se întâmpla în „Europa civilizată” (***) „Evreii din Franța în tabere de muncă”, *Viața*, nr. 47, anul I, 17 mai 1941). Altele tipăresc abundent literatură antisemită străină («*Porunca Vremii*», de pildă, publică în serial de-a lungul anului 1942 cartea de tristă celebritate a lui Edouard Drumont *La France juive* sub titlul „Franța jidovită”).

³⁹ *** „Un rezumat complet asupra modului în care s-a desfășurat rebeliunea”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4663, 7 februarie 1941, p. 7.

⁴⁰ *** „Bilanțul rebeliunii”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4663, 7 februarie 1941, p. 8.

Reprezentarea jurnalistică a evreimii române ca aservită comunismului este ulterior, mai precis după intrarea României în război, considerabil întărită. «Curentul» din iulie și august 1941 relatează pe larg, de pildă, despre „distrugerea Chișinăului” și incendierea catedralei sale, fapte atribuite fără dubiu evreimii filo-comuniste locale: „Jidanii, marii pionieri ai comunismului, în fuga lor peste Nistru n-au uitat să dea foc celui mai scump altar, nu numai al Basarabiei ci și al României.”⁴¹. La fel sunt prezentate lucrurile și în Bucovina de Nord. Chiar directorul ziarului, Pamfil Șeicaru, în general reținut în textele sale față de clișeul „iudeo-bolșevismului”, marșează la un moment dat – în acord cu colaboratorii săi – la aceeași intoxicare a opiniei publice: „Un an de ocupație bolșevică a prilejuit evreilor o manifestare de ură, le-a înlesnit mărturisirea în acte de o neegalată ticăloșie, încât coabitarea evreilor cu românii în Bucovina ar egala [cu] o provocare.”⁴²

Anul de ocupație sovietică a Basarabiei este prezentat peste tot ca un an de ocupație propriu-zis evreiască. «Viața», bunăoară, vorbește și ea de „domnia elementului jidovesc între Prut și Nistru”; de exemplu, în sistemul de învățământ basarabean, se susține, rolul de dascăl a fost încredințat evreilor, „indivizi în majoritate degenerați din punct de vedere moral”. Finalul articolului în chestiune formulează o concluzie-revanșă: „Din pustiu au venit (evreii, n.n.); acolo se vor întoarce, iar noi românii ne vom reface cuiburile pătate de anul ocupației iudeo-comuniste”⁴³.

Acest climat mediatic nu făcea decât să răspundă vederilor guvernanților. Prima măsură pe care Ion Antonescu, „Conducătorul Statului”, o ia îndată după intrarea României în război este aceea a „îndepărtării” evreilor din mediul rural al Moldovei, încredințat, desigur, că toți aceștia erau potențiali prieteni ai inamicului, iar ziarele

⁴¹ *** „Barbaria bolșevică a distrus capitala Basarabiei”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4832, 30 iulie 1941, p. 5. Același ziar publică ulterior și alte articole pe aceeași temă: e.g. C. Mironescu, „Jidanii alături de «tovarășii» bolșevici sunt autorii distrugerii Chișinăului”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4837, 4 august 1941, p. 7; sau Radian Eugen, „Dinamitat și incendiat, Chișinăul nu mai este azi decât un imens morman de ruine. Cărdășia jidanilor cu bolșevicii”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4843, 10 august 1941, p. 5.

⁴² Pamfil Șeicaru, „Românizare și birocrație”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4891, 27 septembrie 1941, p. 1.

⁴³ Savin Popescu Lupu, „Jidovii apostoli. Cum au dărâmat localurile de școală. Apostolifelceri. Despre imoralitatea evreiceii învățătoare. Urmele jidovilor în școli”, *Viața*, anul I, nr. 271, 31 decembrie 1941, p. 5.

timpului titrează cu litere mari și roșii comunicatul guvernamental⁴⁴. Că guvernul Antonescu vedea în evreii români – și nu numai pe cei din comunele rurale – trădători siguri, se poate constata câteva zile mai târziu, când presa anunță – fără nici o tresărire de conștiință, fără să exprime vreo îndoială asupra justității unui asemenea act – despre cei „500 de evrei comuniști executați la Iași”, consecință brutală, dar previzibilă, a maniei „iudeo-bolșevismului” ajunse la climax. Comunicatul oficial dat publicității cu acea ocazie vorbește de altfel de „populația iudeo-bolșevică”, care s-ar fi făcut vinovată de faptul că ar fi tras focuri de armă asupra soldaților germani și români, și totodată îndeamnă pe majoritari la delațiune, sub amenințarea că în caz contrar vor suferi sancțiuni identice: „Cine nu divulgă la timp pe acești turburători ai ordinii și siguranței vor fi executați, împreună cu toată familia.”⁴⁵

E un moment în care „iudeo-comunismul” devenise o psihoză endemică, deopotrivă politică și mediatică. Măsurile represive oficiale ating un prag al abuzului și al arbitrariului înspăimântător. Un comunicat ulterior genocidului de la Iași încunoștințează opinia publică că autoritățile sunt hotărâte să meargă chiar mai departe: „Orice încercare de repetare a acestor mișești agresiuni va fi reprimată fără cruțare. Pentru fiecare ostaș german sau român vor fi executați 50 iudeo-comuniști.”⁴⁶ Iar jurnaliștii nu fac altceva decât să salute modul decis în care autoritățile antonesciene vor să sancționeze „trădările”⁴⁷ „iudeo-comuniștilor”.

Într-un asemenea context, viața evreilor din Basarabia și Bucovina devine un infern. „Toți evreii de aici – scrie din Basarabia corespondentul de război al ziarului «Curentul» – sunt spioni, toți sunt gata să saboteze orice măsură de interes național, toți

⁴⁴ Numărul articolelor care salută această măsură e inepuizabil. Ilustrăm cu două exemple: *** „A început lupta pentru purificarea rasei”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4801, 29 iunie 1941, p. 3; „Evreii din comunele rurale vor fi îndepărtați. Comunicat”, *Viața*, nr. 89, anul I, 29 iunie 1941, p. 1.

⁴⁵ „500 de evrei comuniști executați la Iași. Ei au tras din case focuri asupra ostașilor germani și români. Comunicat”, *Universul*, anul al 58-lea, nr. 175, 2 iulie 1941, p. 1.

⁴⁶ „Pentru fiecare ostaș german sau român vor fi executați 50 iudeo-comuniști. Comunicat”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4806, 4 iulie 1941, p. 1.

⁴⁷ Un exemplu: C. Șoldan, „Trădări...”, *Universul*, anul al 58-lea, nr. 178, 5 iulie 1941, p. 1.

și-ar da bucuroși viața dacă ar putea să contribuie cu ceva la succesul bolșevicilor.”⁴⁸ Este motivul pentru care, relatează cotidianul mai departe, „împotriva acestora măsurile de siguranță se înăspresc zi de zi. Toate târgurile și orașele au fost evacuate de evrei între 16 și 55 de ani, cărora, [de acum] înainte, domiciliul le este lagărul.”⁴⁹ Corespondentul de război descrie apoi, cu nereținută satisfacție, tragedia evreiască pe care o vede la fața locului: „Pe drumurile Moldovei am întâlnit numeroase convoaie de căruțe și trenuri întregi de jidovi rătăcitori. [...] Iar femeile și bătrânii cari au mai rămas în târguri și orașe, poartă drept semn distinctiv, o banderolă galbenă pe care se află cusută steaua jidovească. În sfârșit, le-a sunat și lor ceasul. [...] Să purtăm de aceea cu vrednicie acest război sfânt, căci el ne va aduce două victorii definitive: înfrângerea bolșevismului și prăbușirea judaismului.”⁵⁰

În Bucovina, situația era aceeași, iar presa nu ezită să popularizeze și să susțină măsurile luate de administrația românească. Alex. Rioșanu, împuternicitul lui I. Antonescu în Bucovina, dă mai multe ordonanțe menite să fixeze regimul evreilor de acolo, vizând modul în care pot circula și se pot aproviziona, obligația de a purta la piept „steaua evreiască” etc.; una din aceste ordonanțe era popularizată prin afișe în care se spunea «Se va aduce la cunoștință întregii populații că au fost ridicați și internați un număr de 50 de fruntași evrei din Cernăuți care vor garanta cu viața lor și averea lor deplina liniște din partea populației evreiești. În caz că evreii se vor deda la cel mai mic act de violență contra armatelor române sau aliate, toți ostatecii vor fi imediat executați.»⁵¹. Politicile antisemite capătă astfel toate atributele terorismului de stat, iar ziarele și revistele socotesc acest lucru justificat. Actele curente și concrete de justiție

⁴⁸ Aurel Popoviciu, „Evreii, uneltele și aliații bolșevicilor”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4809, 7 iulie 1941, p. 7.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 12

⁵⁰ *Idem.* Descrierea cinică a situației evreilor din Basarabia se află și în alte articole. A se vedea, de pildă: C. Mironescu, „Bolșevicii îndemneau la desfrâu tineretul din Basarabia”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4843, 10 august 1941, pp. 1, 4.

⁵¹ Apud „Noul regim al evreilor din întreg cuprinsul Bucovinei”, *Universul*, anul al 58-lea, nr. 211, 7 august 1941, p. 7.

vizându-i pe evrei devin veritabile modele ale abuzului și chiar ale crimei, pe care presa le consemnează aprobativ⁵².

4. Soluțiile ideologiei ”iudeo-bolșevismului”. În imaginarul politic și jurnalistic schițat mai sus, „iudeo-comunismul” apare ca o teorie a răului absolut, care – pe fondul războiului aflat în desfășurare – sintetizează și potențează, într-un fel de corolar ideologic, „tarele” evreității imaginate de antisemitismul tradițional. În acest sens, punctele de vedere ale lui Goebbels, ministrul Propagandei celui de-al III-lea Reich, sunt generos găzduite de presa românească a timpului: „Jidanii sunt cauza războiului. De aceea ei nu suferă o nedreptate în urma tratamentului care li se aplică din partea noastră. Ei merită acest tratament. Este treaba guvernului să termine definitiv cu ei”⁵³; sau: „Acest război, evreii l-au voit. [...] Aceasta ar putea duce la hotărâri cu caracter grav, dar n-are nici o importanță lucrul acesta față de mărimea primejdiei. [...] Concepând împotriva poporului german un plan de distrugere totală, ei (evreii, n.n.) și-au semnat propria sentință de moarte.”⁵⁴

⁵² A se vedea, bunăoară, textul „5 comuniști care pregăteau acte de sabotaj au fost condamnați la moarte și executați”, *Viața*, anul I, nr. 223, 11 noiembrie 1941, p. 6. Articolul relatează despre arestarea în ziua de 2 noiembrie a unui grup de șase persoane „comuniste” care „pregăteau acte de sabotaj”, din care cinci erau de origine evreiască (Paneth Francisc, Paneth Lili, Moses Francisc, Kornhauser Adalbert și Iosipovici Ada) și una de origine maghiară (Naghy Elisabeta), despre condamnarea lor la moarte de către Curtea Marțială a Comandamentului Militar al Capitalei trei zile mai târziu și despre executarea lor pe 7 noiembrie 1941. Alții au fost victime ale aplicării „Legii sabotajului și a speculei ilicite”, care-i viza în mod direct pe comercianții evrei.

⁵³ „Cum trebuiesc considerați jidanii. Considerațiunile d-lui dr. Goebbels”, *Viața*, anul I, nr. 230, 18 noiembrie 1941, p. 3.

⁵⁴ D. Goebbels, „Războiul și evreii”, *Viața*, anul III, nr. 738, 10 mai 1943, p. 3 (reprodus după *Das Reich*). Aceleași puncte de vedere erau susținute și de alți oficiali germani sau italieni și popularizate prompt în România. „Războiul a fost declanșat de evrei. [...] Numai ura distrugătoare a instinctului evreiesc a declanșat acest război împotriva Europei creatoare” – afirma șeful presei din Germania nazistă (v. „Alianța plutocrației și bolșevismului tinde la nimicirea Europei. Discursul d-lui dr. Dietrich la Congresul ziariștilor europeni”, *Viața*, anul III, nr. 786, 28 iunie 1943, p. 8). Adjunctul său afirma același lucru: „Evreul este dușmanul tuturor popoarelor. [...] iudaismul a fost factorul care s-a găsit la originea acestui război, al cărui element motor este dealtfel” (v. „Vice-șeful presei Reichului despre problema evreiască”, *Universul*, Anul al 60-lea, nr. 276, 9 octombrie 1943, p. 7). Și dinspre Italia fascistă parvenea în România același stereotip: „Războiul Axei apare în chipul acesta ca o luptă de desrobire de sub jugul băncilor și

Teza era larg împărtășită și de autoritățile regimului de la București. Chiar Ion Antonescu susținea – într-un răspuns către W. Filderman – că „războiul deslănțuit de iuda împotriva Germaniei se întoarce acum împotriva lui însuși”⁵⁵. Presa românească, la rândul ei, contribuia cu propriile sale articole la susținerea acestui punct de vedere, vorbind de „războiul evreimii”⁵⁶, de faptul că „războiul de astăzi, cu toate nenorocirile lui, a fost pus la cale și întreținut să nu se stingă, de puterile evreimii din largul lumii”⁵⁷ etc.

În fața „primejdiei evreiești” de acest tip, care definește situația majoritarilor ca una de legitimă apărare, căutarea măsurilor radicale devine un imperativ. Citind presa timpului, constăți nu o dată că „soluția finală” la „problema evreiască” era tatonată și dorită. „Numai trecând peste cadavrele judaismului și bolșevismului, omenirea își va găsi liniștea, propășirea și misiunea spirituală pe care i-a încredințat-o Providența”, scria Ilie Rădulescu, directorul de la «Porunca Vremii»⁵⁸. A.C. Cuza, „specializat” de multe decenii în „problema evreiască”, dădea adesea interviuri sau făcea declarații în care clama imperativul unei „SOLUȚII UNITARE”⁵⁹ [majusculele autorului], de genul colonizării evreilor într-un spațiu extra-european (Uganda, Madagascar, Rodesia, Palestina)⁶⁰. Ziarul «Curentul» consacra frecvent articole acestei teme, uneori pledând

iudaismului.” (v. Virginio Gayda, „Internaționalismul american nu este altceva decât un asalt disperat al iudaismului”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4755, 12 mai 1941, p. 1).

⁵⁵ „Presa germană despre răspunsul dat de Mareșalul Antonescu evreilor: «Războiul deslănțuit de iuda împotriva Germaniei se întoarce acum împotriva lui însuși»”, *Viața*, anul I, nr. 213, 1 noiembrie 1941, p. 8.

⁵⁶ Ilie Rădulescu, „Războiul evreimii”, *Porunca Vremii*, anul XI, nr. 2320, 4 septembrie 1942, pp. 1, 3.

⁵⁷ Alex. Hodoș, „Ascultă, Israele!”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4857, 24 august 1941, p. 1. A se vedea și articolul citat mai sus al lui Aurel Popoviciu „Evreii, uneltele și aliații bolșevicilor”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4809, 7 iulie 1941, pp. 7, 12.

⁵⁸ Ilie Rădulescu, „Războiul evreimii”, *Porunca Vremii*, anul XI, nr. 2320, 4 septembrie 1942, p. 3.

⁵⁹ „Problema jidovească nu se poate rezolva decât prin aplicarea unei soluții unitare. Importante declarații făcute ziarului «Curentul» de dl consilier regal prof. A.C. Cuza”, *Curentul*, anul XIII, nr. 4466, 19 iulie 1940, p. 1.

⁶⁰ „D. prof. A.C. Cuza propune un congres anti-evreiesc. Trebuie găsit un teritoriu în care să fie colonizați evreii” [interviu], *Curentul*, anul XI, nr. 3603, 12 februarie 1938, p. 9

pentru expulzarea în masă a evreilor⁶¹, oferind sugestii – animate chipurile de umanism – asupra țării în care s-ar putea așeza (Bolivia⁶²), altelei socotind – sibilinic, dar și sugestiv – că „soluția problemei evreiești va avea poate un caracter EROIC [...] pentru vindecarea lor și mântuirea ordinii în lume.”⁶³ [majusculele autorului]. Gazeta «Unirea» îmbrățișa aceeași „soluție”, formulând amenințări nevoalate în cazul în care evreii nu consimt să plece „voluntar” din România: „Nu atârnă decât de ivirea posibilităților necesare pentru ca normele de lichidare să fie puse imediat în aplicare.”⁶⁴

Participarea evreilor la mișcarea comunistă între mit și realitate

1. Apartenența, sprijinul, simpatia pentru un partid politic sau o organizație civică apropiată de un partid politic reprezintă un act individual, liber asumat. El este rezultatul combinării unor factori diverși dintre care amintim: stabilitatea economică și socială internă, specificul sistemului politic (deschiderea politică și civică), conjunctura politică internațională, apartenența familială, nivelul educațional, cariera profesională, starea de religiozitate, apartenența la structuri comunitare sau civice, vârsta, rezidență etc. Prin urmare, în condițiile unui regim politic nedemocratic, care încurajează politici de discriminare etnică, rasială, persoane aparținând comunităților puternic discriminate vor dovedi o mai mare disponibilitate de a participa la acțiunile acelor partide politice sau organizații civice centrate pe lupta împotriva sistemului de putere și/sau a politicilor rasiale sau etnice pe care le pune în practică regimul politic. Asemenea reacții politice individuale nu se confundau cu reacția comunității etnice.

2. Structurile civice comunitare au autonomia și identitatea lor. Ele elaborează reacții specifice, ca răspunsuri la situații istorice [excepționale], pe care membrii comunității etnice le pot urma. În contextul sistemelor politice nedemocrate, care nu recunosc un statut specific comunităților etnice sau religioase, care practică politici

⁶¹ Alex. Hodoș, „Israel într-o nouă robie...”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4871, 7 septembrie 1941, pp. 1, 7.

⁶² *** „Posibilități de emigrare în Bolivia pentru evreii din România”, *Curentul*, anul XI, nr. 3626, 17 martie 1938, p. 11.

⁶³ Alex. Hodoș, „Ascultă, Israele!”, *Curentul*, anul XIV, nr. 4857, 24 august 1941, p. 1.

⁶⁴ X. Y. Z., „Rezolvarea problemei evreiești. Nimic nu va putea împiedica lichidarea ei categorică și definitivă”, *Unirea*, 1941. Apud *The Holocaust and Romania* (edited by Mihail E. Ionescu and Liviu Rotman), Bucharest 2003, p. 313 (articol fotocopiat).

șovine și antisemite ce pot duce de la excluderea din drepturi civice, economice sau politice până la reprimarea prin genocid a minoritarilor, reprezentanții acestora pot avea o atitudine obedientă față de putere (liderii Centralei Evreilor) sau pot milita pentru acțiuni de eliberare sau de salvare, în numele și în folosul comunității și a membrilor săi. Un exemplu elocvent în acest sens, îl reprezintă acțiunile întreprinse de W. Filderman pentru prevenirea deportărilor sau pentru ajutorarea celor deportați în Transnistria. Astfel de atitudini sunt pe larg prezentate în capitolul *Viața comunităților evreiești în timpul regimurilor politice conduse de Ion Antonescu. Răspunsul comunităților evreiești la Holocaustul din România.*

3. În România, partidul comunist a avut, în perioada 1938-1944, mesaje și atitudini politice critice la adresa politicii antisemite a statului din timpul guvernărilor dictatoriale. În problema minorităților sau cea antifascistă PCR a preluat, în genere, pozițiile Internaționalei Comuniste.

Documentele PCR din perioada 1938-1944, aflate în Arhivele Naționale ale României, oferă sursa documentară pentru a prezenta câteva dintre pozițiile acestui partid față de problema evreiască. Din această perspectivă, documentele exprimă trei atitudini ale partidului comunist: 1. o reacție directă de respingere a discriminărilor și acțiunilor politice antisemite organizate de stat; 2. o reacție implicită și 3. reacția de trivializare a Holocaustului din România.

Se observă că, exceptând ultimul tip de reacție, practic în oricare din celelalte situații, mesajele PCR din acea epocă erau, cel puțin potențial, surse de atracție pentru evreii din România, care în aceea perioadă trăiau un acut sentiment de insecuritate multiplă.

Câteva exemple care ilustrează atitudinile partidului comunist menționate mai sus.

Critica procesului de românizare; se respingea efectul acestui proces asupra statutului economic și social al evreilor⁶⁵. “Guvernul Antonescu-Sima a pornit în întreaga țară pe baza legii pentru «românizarea personalului» să arunce pe drumuri zeci de mii de muncitori și funcționari evrei, maghiari și să-i înlocuiască cu partizanii lor mai cu seamă

⁶⁵ Arhivele Naționale ale României (ANR), Fond CC/PCR- Cancelarie, nr.2520, Dosar 5/1941 “Scrisoare despre înfrângerea rebeliunii legionare”, Istoria Partidului Comunist Român (documentar ISISP), vol.5, Documentul 3, “De la regimul legionar la dictatura militară”, feb.1941.

din rândurile refugiaților...La întreprinderile evreiești, maghiare și cu capital străin (afară de cele germane) au fost numiți câteva mii de comisari de românizare cu lefuri grase...Sub egida «românizării industriei și a comerțului» legionarii și partizanii lor înarmați au trecut în întreaga țară la exproprierea magazinelor mici și mari evreiești prin amenințări cu moartea...Regimul legionar în frunte cu generalul Antonescu și Horia Sima un numai a îndemnat la împărțire, dar a și împărțit prin lege sau fără lege averea populației evreiești”⁶⁶.

Reacții critice la antisemitismul violent întreținut de extremismul de dreapta; în ianuarie 1938, în urma manifestărilor antisemite din Transilvania, “Partidul comunist trebuie să explice în mod marxist maselor înțelesul pogromurilor periodice, să explice că acestea nu sunt fenomene accidentale, că sunt un produs al politicii naționale realizate de dictatura capitalului financiar”. Solidarizarea sau apărarea evreilor față de antisemitismul violent avea drept scop și atragerea evreilor de partea stângii comuniste. “Aducând la cunoștință maselor atitudinea muncitorimii revoluționare, comuniștii răspândesc în rândurile maselor minoritare simpatii pentru organizațiile muncitorești revoluționare”.

Antisemitismul era perceput de către partidul comunist prin optica luptei de clasă, a opoziției radicale dintre burghezie și proletariat. În acest context, ei dezavau atitudinile politice ale liderilor comunității evreiești. “Totodată partidul comunist trebuie să demaște cu arătarea faptelor (discursurile lui Ely Bercovici, Filderman în parlament, absența completă a partidului maghiar) toată lașitatea și plecăciunea burgheziei minoritare și să înfiereze pe aceia care sunt aliații liberalilor: Uniunea Evreilor Români, partidul maghiar, care au încheiat pacturi cu călăii propriilor popoare”⁶⁷.

Documentele antifasciste sau cele împotriva regimurilor politice dictatoriale exprimau, printre altele, și poziția partidului comunist pentru drepturi egale ale minoritarilor ; “Apărarea drepturilor naționalităților și demascarea demagogiei pe care

⁶⁶ Istoria PCR, vol.5, Documentul 3, “De la regimul legionar la dictatura militară”, feb.1941.

⁶⁷ ANR, Dosar 3/1938, “Instrucțiuni. Sarcinile PC din Romania fata de agitatiile antisemite”.

guvernul o încearcă pe acest teren”⁶⁸ sau “Contra politicii de persecuție națională, anularea decretelor de revizuire a cetățeniei și repunerea în liste a celor revizuiți și șterși din liste, anularea «legii de protecție a muncii naționale», ..., pentru drepturi egale tuturor popoarelor din România”⁶⁹.

Problema evreiască a fost un subiect prezent și în corespondența comuniștilor către Internaționala a III-a. Într-o scrisoare redactată după rebeliunea legionară se menționa: „Garda de Fier a pierdut foarte mult din influența sa. Această rebeliune multora le-a deschis ochii. Jaful, incendierile și asasinatele despre care scriau ziarele constituie o jucărie în comparație cu ceea ce a fost. Pe 21-22 ianuarie, înainte ca Garda de Fier să înceapă atacurile serioase asupra Consiliului de Miniștri, Antonescu nu s-a amestecat. Legionarii au jefuit în voie Văcărești, Oțești și alte raioane. Pe strada (bulevd.) Domniței legionarii au organizat o orgie. În mijlocul legionarilor care dansau ca niște turbați a fost aruncat un grup de evrei și evreice și astfel «dansând» legionarii îi omorau pe acești oameni cu drugi de fier. La abator evreii au fost atârnați în cârlige în care se atârnavă și tăiau vitele. Avem unele fotografii pe care vi le trimitem”⁷⁰.

PCR, în asociațiile civice pe care le controla, a permis minoritarilor evrei ca, pe lângă acțiunile organizației, să aibă posibilitatea de a milita și pentru obiective specifice; astfel în cadrul Uniunii Patrioților, PCR a susținut că “grupul evreiesc trebuie să aibă o comisie a lui, deci evrei care să se ocupe și de chestiuni pur evreiești”⁷¹.

De asemenea, PCR a organizat rețele de ajutorare a evreilor aflați în Transnistria în lagărul de la Vapniarca, acolo unde majoritatea celor aflați în detenție erau evrei și

⁶⁸ ANR, Dosar 13/1939, “Scrisoare trimisă din țară, informează despre acțiunea întreprinsă de **Secretariatul** PCR cu prilejul Consfăturii reprezentanților partidelor politice din România, 16 mai 1939”, 19 mai 1939.

⁶⁹ ANR, Dosar 11/1938, documentul “Platforma – Contra pericolului crescut de fascism și război, pentru unirea poporului român cu popoarele conlocuitoare. Către toți cetățenii dornici de pace, democrație și progres. Către poporul român și popoarele conlocuitoare din România”, mai 1938.

⁷⁰ ANR, Dosar 5/1941, “Scrisoarea tov. Zimmer adresată tov. Draganov despre înfrângerea rebeliunii legionare”, martie 1941.

⁷¹ ANR, Dosar 28/1943, “Proces verbal încheiat în ședința CC/PCR din 29-30 august 1943, în care s-a analizat situația internațională și locul României în cadrul acesteia, sarcinile PCR în etapa actuală precum și raporturile dintre Uniunea Patrioților, PSD etc.”, 30 august 1943.

comuniști⁷². Menționăm aici că în 1942, în timp ce comuniștii români au rămas internați în lagărul de la Târgu Jiu, comuniștii de origine etnică evreiască, peste 400, au fost deportați la Vapniarca. Pentru că au fost hrăniți cu mazăre furajeră stricată, mulți dintre ei au revenit în țară paralizați. Peste 40 de comuniști români de etnie evreiască, care aveau condamnări, au fost mutați de la Vapniarca la închisoarea Râbnița. Doar 3 dintre ei au supraviețuit.

Există însă și informații despre Holocaust care sunt fie indirecte, fie eludează voit menționarea “populației evreiești”, pe care o înlocuiește cu termenul de “popoare conlocuitoare”. Cu atât mai neașteptată este o asemenea situație în cazul pogromului de la Iași. Un document PCR din acea perioadă, după ce descrie cu indignare bilanțul guvernării Antonescu, „mizeria, foametea, munca forțată, robia națională, internarea cu miile în lagăre de concentrare și împușcarea în masa a evreilor, a patrioților români și războiul nimicitor în interesul fasciștilor germani”, menționează doar că ”asasinarea celor 2.000 de patrioți de la Iași și a altora din toată țara nu poate să intimideze poporul român!”⁷³, genocidul antisemit metamorfozându-se într-un asasinat în masă a unor „patrioți”.

Într-un Raport al Secretariatului CC al PCR din 20 mai 1938 se descria situația grea a evreilor în urma Legii de revizuire a cetățeniei, fără însă ca ei să fie menționați. “Dictatura regală a dezlănțuit o teroare sălbatică contra popoarelor conlocuitoare din România prin «revizuirea cetățeniilor», prin care se răpește cetățenia la zeci și sute de mii de oameni. Prin aplicarea barbară a «legii protecției muncii naționale» alte sute de mii de bărbați și femei sunt scoase din producție și date afară din slujbe. Dictatura regală duce o politica șovinistă de ațâțare a poporului român contra popoarelor conlocuitoare prin care periclitează existența țării în cazul unei agresiuni a țărilor fasciste contra României”⁷⁴.

⁷² ANR, Dosar 39/1943, “Proces verbal întocmit în ședința CC/PCR din 3 Oct.1943 intitulat «Ședința Sergiu»” în care este mențiunea “Frontul Plugarilor ajută regulat Vapniarca”, inv. 2348, Dosar 3/1943, “Corespondența unor evrei deportați în Transnistria”, 1943.

⁷³ Istoria PCR, op.cit., Documentul 7, “Platforma-Program din 6 septembrie 1941 intitulată: Lupta poporului român pentru libertate și independența națională”, elaborată de CC/PCR, septembrie 1941.

⁷⁴ Idem.

Un document al CC al PCR de după rebeliunea legionară, minimaliza problema evreiască prin aceea că definea mișcarea legionară ca “semănarea și hrănirea șovinismului sălbatic în poporul român, ațâțarea și ura între popoare, legionarismul însemna pentru muncitori 12-16 ore de lucru pe zi, pentru salarii mizerabile, pogromuri în contra muncitorimii revoluționare și a națiunilor asuprite”⁷⁵.

4. Așa cum arăta și sociologul Andrei Roth, în perioada interbelică a existat o suprareprezentare a evreilor în Partidul Comunist din România. Aceasta înseamnă că ponderea lor era mai mare decât proporția pe care o reprezenta minoritatea evreiască, ca grup demografic, în ansamblul populației. „Cu toate astea, considera A. Roth, această suprareprezentare a evreilor în mișcarea comunistă nu înseamnă că majoritatea evreilor ar fi fost comuniști și nici că majoritatea comuniștilor ar fi fost evrei”. Așa de pildă, în 1933, evreii reprezentau 4% în totalul populației, în timp ce în partidul comunist, care număra 1665 membri, ei erau 18,22% (303 persoane la o comunitate care număra peste 750.000 persoane). Era practic, al treilea grup etnic, după maghiari (26,8%) și români (22,65%)⁷⁶. Intre 1933 și 23 august 1944, numărul membrilor de partid s-a modificat. Astfel, conform unei Note a CC/PCR, în 1940 ar fi fost între 4 și 3 mii de comuniști, pentru că în ajunul lui 23 august 1944 numărul acestora să se apropie de o mie⁷⁷.

Iudeo-comunismul a fost cu precădere un mesaj de propagandă menit să dezbine oamenii. El nu s-a născut pe baza evaluării statistice sau a forței politice a PCR în societate. Pe de o parte membri PCR între 1938-1944 erau într-un număr foarte mic (astăzi se apreciază că la 23 august 1944 existau numai 1000 membri PCR), iar împreună cu simpatizanții, cei care făceau parte din asociații civice apropiate de PCR, totalizau circa 4 mii de persoane. Pe de alta parte, după 1924 PCR a fost o formațiune politică în afara legii, cu resurse extrem de limitate pentru a influența reacțiile politice ale puterii. Relația dintre mesajul politic și realitatea istorică este cea care poate oferi o explicație plauzibilă pentru înclinația unor cetățeni minoritari de a milita în partidul comunist.

⁷⁵ ANR, Dosar 32/1941, “Circulara a CC/PCR în care se enumeră sarcinile organizațiilor de partid după rebeliunea legionară”, februarie 1941

⁷⁶ Dinu C. Giurescu, *Evreii români 1939 – 1944*, în “Realitatea Evreiască”, nr.51, 1997.

⁷⁷ Pentru numărul membrilor de partid în perioada 1933 – 1945 vezi Ioan Chiper, *Considerații privind evoluția numerică și compoziția etnică a PCR, 1921 – 1952*, în “Arhivele Totalitarismului”, anul VI, nr. 21, 4/1998.

Adeziunea la PCR, a maghiarilor și a evreilor, se datorează și faptului că partidul avea în epocă un pronunțat caracter antifascist și o poziție clară (ideologic și pragmatic) în chestiunea națională, așa cum de altfel o probează și documentele pe care le prezentăm. Atitudinea PCR în chestiunea minorităților era conformă cu tezele Internaționalei a III-a și prevedea, în mare, principiul autodeterminării popoarelor.

5. Populația evreiască a avut de suferit de pe urma ocupării Basarabiei și Bucovinei în vara anului 1940 de către armată și administrația sovietică. Există date statistice, tabele nominale privind deportarea cetățenilor evrei din Basarabia și Bucovina. Deportarea s-a făcut în baza criteriilor ideologiei „luptei de clasă”. În aceste condiții au fost deportați evrei înscrși în mișcarea sionistă, considerată de sovietici ca organizație politică burgheză precum și cei care aparțineau micii burghezii (comercianți) sau partidelor tradiționale din România. Cu ajutorul informațiilor statistice provenind de la Chișinău⁷⁸ s-a putut stabili următoarea pondere a populației evreiești deportate sau deținute de către autoritățile sovietice în perioada 1940-1941:

Localitate	Persoane deportate	Evrei deportați	În procente
Chișinău	589	158	26.82
Bălți	291	116	39.86
Bender	203	64	31.52
Briceni	46	18	39.13
Lipcani	35	18	51.42
Cahul	149	45	30.20
Călărași	60	31	51.66
Bravicea	28	14	50.00
Cimișlia	67	15	22.38
Total	1468	479	32.62

Concluzii

Aspectele analizate susțin ideea că „iudeo-bolșevismul” sau „iudeo-comunismul”, departe de a fi repere conceptuale pentru a clarifica și evalua geneza și transformările comunismului ca mișcare, partid sau putere politică în România, au

⁷⁸ Cartea Memoriei, catalog al victimelor totalitarismului comunist, Chișinău, 1999

reprezentat în epocă și sunt și astăzi expresii ale propagandei antisemite, totalitare și naționaliste. Cei doi termeni au ajuns instrumente banale în panoplia naționaliștilor șovini, prin care se urmărește deturnarea de la probleme reale, politice sau economice, spre un mental primitiv încorsetat de prejudecăți etnice și rasiale. Activarea facilă a unor asemenea stări de spirit prin lozinci antisemite desprinse din strategia „șapului ispășitor”, incită iraționalitatea, dezbină oamenii. Singurul temei real pentru astfel de expresii este disponibilitatea mentalului individual sau colectiv de a reacționa la ele de o manieră previzibilă: anatimizarea și pedepsirea unei colectivități umane.

Apartenența unei persoane la o mișcare sau partid politic este un act de voință individuală la care concură situația istorică națională și internațională, mediul social și familial, educația fiecăruia, etc. Suprareprezentarea minoritarilor etnici în mișcările politice de stânga, în perioada interbelică, a fost influențată puternic de ascensiunea fascismului și a nazismului în Europa.

În timp ce studiile de impact și imagologie privind mitul iudeo-bolșevismului au un grad mai mare de accesibilitate, cele privind relațiile complexe dintre partide politice, instituții comunitare sau implicarea persoanelor și personalităților aparținând diferitelor comunități etnice în viața politică reprezintă un capitol puțin studiat până astăzi.